

ZABYTKI RUCHOME W KOŚCIOŁACH I NIEKTÓRYCH KAPLICACH OLSZTY-
NA WEDŁUG STANU Z 1973 R.

INWENTARZ RUCHOMYCH ZABYTKÓW SZTUKI KOŚCIELNEJ DIECEZJI WARMIŃSKIEJ

Treść: Wstęp. — I. Kościół katedralny św. Jakuba. II. Kaplica Jerozolimską św. Krzyża. III. Kościół Garnizonowy NMP Królowej Polski. IV. Kaplica Siostr Franciszkanek Rodziny Maryi. V. Kościół Matki Boskiej Różańcowej (Dajtki). VI. Kaplica św. Jana Nepomucena. VII. Kościół Najśw. Serca Pana Jezusa. VIII. Kościół św. Józefa. IX. Kościół Chrystusa Króla i Wszystkich Sw. (oo. Bernardynów). — *Zusammenfassung.*

WSTĘP

Diecezja Warmińska¹ erygowana w połowie XIII wieku, a posiadająca do dziś tak liczne zabytki sztuki sakralnej, architektonicznej i ruchomej², zawdzięcza ich powstanie i przetrwanie Kościołowi, jego potrzebom, organizacji i nieustannym, mimo ciągłych kataklizmów, wysiłkom. Świadectwem tego jest ilościowa przewaga zabytków sztuki sakralnej na Warmii³, a więc w dzisiejszych powiatach: olsztyńskim, lidzbarskim, braniewskim i reszelskim (biskupieckim).

Źródłem wiadomości o inwentaryzacji sztuki kościelnej na terenie diecezji od czasu jej powstania do 1945 r. są materiały archiwalne diecezji, a szczególnie akta wizytacyjne, lustracje dóbr biskupich i kapitulnych oraz drukowane inwentarze dla poszczególnych okręgów byłych Prus Wschodnich, a częściowo także Zachodnich.

Liczne związki kulturalne Warmii z Rzeczpospolitą, ożywione szczególnie po pokoju toruńskim, tworzą specjalny kontekst dla dziejów sztuki i jej inwentaryzacji. „Pierwszym synodem polskim, który zajął się sprawami sztuki, był Synod Krakowski biskupa Marcina Szyszkowskiego. Obrady toczyły się w roku 1621. Rok

¹ J. M. Saage: Die Grenzen des ermländischen Bistumssprengels seit dem 13 Jahrhundert. ZGAE 1860 B. 1 s. 40—80. „Gdy Prusy zostały zajęte przez Krzyżaków, papież Innocenty IV zlecił swemu legatowi Wilhelmowi z Modeny, przeprowadzić tam organizację kościelną. Dnia 4 lipca 1243 roku legat zaproponował podział Prus na diecezje. Zostały one zatwierdzone przez papieża bullą z dnia 29 lipca 1243 roku. Powstały wówczas w Prusach cztery diecezje: chełmińska, pomezańska, warmińska i sambijska. Terytorialnie największa była diecezja warmińska, obejmująca część środkową Prus”. Tamże, s. 40.

² Według współcześnie przyjętych kryteriów, do zabytków ruchomych zalicza się: ołtarze z obrazami i rzezbami, cyboria architektoniczne, ambony, chór muzyczny, organy, chrzcielnice, kropielnice, stalle, trony, konfesjonały, ławy, umeblowanie zakrystii, sprzęty procesyjne, świeczniki związane z architekturą lub wiszące, kraty, obrazy, rzeźby i płaskorzeźby, plastykę nagrobną, naczynia i sprzęty liturgiczne jak np: monstrancje, kielichy, pateny, puszki, pacyfikaly, ampułki, krzyże ołtarzowe, świeczniki ołtarzowe, dzbany, misy, kociołki, kadzielnice, szaty i wszelkie tkaniny jak antepedia i dywany, księgi, dzwony i inne obiekty.

³ Por. J. O b ł a k: Historia Diecezji Warmińskiej. Olsztyn 1959 s. 125.

ten wyznacza równocześnie ukazanie się pierwszej na ziemiach polskich ustawy o ochronie zabytków"⁴. Warmią rządili w tym czasie biskupi polscy, którzy albo wznosili wspaniałe dzieła sztuki sakralnej architektonicznej, albo odnawiali je po najeździe szwedzkim. Większość kościołów w diecezji warmińskiej posiada z tego okresu barokowe elementy wyposażenia, sygnowane herbami i nazwiskami biskupów polskich. Na przykład: kielichy, monstrancje, ornaty i tym podobne. Niezależnie od tak znakomitego mecenatu, aż do XVIII wieku włącznie, nie traktowano jako sztuki zabytkowej, ani reliktyw sztuki romańskiej, ani gotyckiej. Kryteria estetyczne ówczesnych fundatorów i donatorów były ukształtowane na baroku, jako jedynej sztuce nowej i pięknej, godnej służyć wnętrzu sakralnym. Barok odpowiadał ponadto psychice współczesnego pokolenia także i dlatego, że po okresie reformacji i Soborze Trydenckim *Ecclesia triumphans*, wyrażała się najlepiej w pełnej dynamiki barokowej konwencji stylowej.

Pojęciem zabytku, w sensie ścisłym, objęto wszystkie stare dzieła sztuki dopiero w XIX wieku zarządzeniem papieskim *Lex Pacca* z 7 kwietnia 1820 roku. Według obecnie przyjętych kryteriów, zabytkiem jest dobro kultury, posiadające wartość artystyczną, historyczną lub także naukową, wpisane do rejestru zabytków. Dlatego stare inwentarze, jeżeli w ogóle istnieją, nie rejestrują całego szeregu obiektów.

Zachowane materiały do inwentarza Biskupstwa Warmińskiego z okresu rządów biskupa Ignacego Krasickiego⁵ sporządzane przez Kapitułę Katedralną świadczą o tym, że w XVIII wieku, a zapewne i wcześniej, inwentaryzowano dobra ziemskie, wszelkie zabudowania i przedmioty w nich się znajdujące, a więc sztukę sakralną ruchomą, z wyjątkiem zbiorów bibliotecznych i archiwalnych. Inwentarze tego rodzaju są dziś przedmiotem badań historyków, socjologów, badaczy cywilizacji i kultury, a także historyków sztuki. Materiały archiwalne dotyczące diecezji warmińskiej stanowią swoistą informację dotyczącą inwentaryzacji w okresie do I rozbioru Polski. Informacje te są jednak wrywkowe, jedynie częściowo publikowane⁶. Włączenie Warmii do Prus stanowi przerwę w dotychczasowych zabiegach inwentaryzacyjnych.

Pracę w tej dziedzinie wznowiło w połowie XIX wieku zarządzenie ówczesnych władz państwowych z dnia 15 stycznia 1842 roku o inwentaryzacji na terenie całych Prus⁷. Rozesłano wówczas kwestionariusze zarządom miejskim, wiejskim, duchowieństwu i nauczycielom, które po wypełnieniu miały być przesłane przez odpowiednie instancje konserwatorowi krajowemu, a przez niego Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Jakkolwiek rozkazem gabinetu pruskiego z roku 1843 powołano konserwatora dla całych Prus, jednak dopiero w 1894 roku mianowano zastępców prowincjonalnych. Stąd prace terenowe zostały znacznie przesunięte w czasie. Kwestionariusze o inwentaryzacji kościołów rozsyłane w latach 1854/60 zajmowały po 8 stron *in folio*. Szczegółowe pytania zaczerpnięto z opracowania konserwatora kra-

⁴ J. S. Pasierb: *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*. Poznań 1971 s. 17.

⁵ J. Obłak: *Sprawa inwentarza biskupstwa warmińskiego po przejściu Ignacego Krasickiego do Gniezna. Studia Warmińskie* 1967 t. IV s. 570.

⁶ Por. F. Hippler: *Die ältesten Schatzverzeichnisse der ermländischen Kirchen*. ZGAE 1866 B. 8 s. 494—598. Autor publikuje łaciński inwentarz szesnastu parafii z lat 1537—1597.

⁷ H. Wussow: *Die Erhaltung der Denkmäler in den Kulturstätten der Gegenwart*. Berlin 1885. Stąd czerpał wiadomości o inwentaryzacji Adolf Boetticher we wstępie do pierwszego tomu poświęconego Sambii. Por. także S. Różański: *Z problematyki ochrony zabytków sztuki byłych Prus Wschodnich. Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1957 nr 2 s. 11—25. Z tego opracowania zaczerpnięto także cały szereg dalszych informacji.

jowego Ferdynanda Quasta z 1842 roku. Dotyczyły one historii zabytku, jego właściciela i użytkownika, stanu, oraz wymagały szczegółowych opisów. Zestawy pytań odnosiły się również do technik, danych statystycznych, historii nazewnictwa, żądały odcisków lub rysunków herbów, godeł, epitafiów, pomników, a także planów i rzutów budowli⁸. Kwestionariusze zostały po wypełnieniu zszyte powiatami i alfabetycznie. Było to 18 woluminów z 16 powiatów (Wielawa i Rybaki miały po dwa woluminy).

Po okresie Wiosny Ludów, która także i na Warmii odbiła się pewnego rodzaju wrzeniem oraz w czasie Powstania Styczniowego, prace dokumentacyjne w dziedzinie zabytków uległy zahamowaniu. Przyczyniła się do tego również epidemia cholery w 1866 roku. Ujawniające się tendencje wolnościowe na Warmii wpływały na to, że prace inwentaryzacyjne rozpoczynano od regionów spokojniejszych i pewniejszych.

W roku 1894 konserwatorem dla Prus Wschodnich został mianowany Adolf Boetticher⁹, który już na cztery lata przed oficjalną nominacją zajmował się inwentaryzacją zabytków, o czym świadczą pochodzące z lat 1890—1894 rysunki i zdjęcia Królewca oraz okolicy, od których rozpoczął swą działalność. Na jego prośbę Ministerstwo udostępniło mu wypełnione i zszyte kwestionariusze.

Konfrontacja opisów z rzeczywistością wykazała tyle niedokładności i błędów, że Boetticher zrezygnował z dalszego kontynuowania tego rodzaju inwentaryzacji jako nie posiadającej wartości dla konserwatora i zabrał się do robienia własnej. Jego inwentaryzacja opierała się na kwestionariuszu prof. R. Bergau'a z 1880 roku. Rozpoczynając pracę od Królewca, Boetticher zaczął jednocześnie na zlecenie władz, gromadzenie materiałów w celu napisania ośmiotomowego dzieła, mającego zawierać zwięzłą inwentaryzację zabytków pod tytułem: *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen im Auftrage des Ostpreussischen Provinzial Landtages*. Pierwszy tom ukazał się w roku 1891, ostatni zaś, stanowiący uzupełnienie do wszystkich poprzednio wydanych czyli 8-my, w roku 1898.

Do dziś praca Boettichera jest podstawową dla Warmii w dziedzinie inwentaryzacji, niezależnie od stopnia dezaktualizacji. Poszczególne tomy o różnej objętości, są inwentarzami poszczególnych prowincji, a ich zawartość uwidoczniła w tabeli¹⁰. Każdy tom zawiera krótki — na ogół powtarzający się wstęp — dokładną

⁸ H. Wussow, jw. Bardzo wielu duchownych szczególnie w rejonie katolickiego Lidzbarka nie dało żadnej odpowiedzi. W latach 1858—60 pastor Henryk Otte (†1890) opracował na podstawie napływających stopniowo materiałów krótkie opisy miejscowości wraz z ich zabytkami, dodając mapki powiatów i opisując kościoły, których osobiście nigdy nie widział.

⁹ Dotychczasowy kierownik techniczny wykopalisk w Olimpii w latach 1875—1877.

¹⁰ Dane orientacyjne inwentarza Adolfa Boettichera 1891—1898:

Tom	Rok wydania	Prowincja	Stron wstępu	Stron tekstu	Ilość miejsc.	Ilustr.	Uzupełn.
I	1891	Sambia	17	141	41	83	VIII, 1—22
II	1898	Samland	6	209	114	125	VIII, 23—37
III	1898	Natangia	6	135	99	109	VIII, 38—53
IV	1898	Górne Prusy	8	295	103	239	VIII, 55—71
V	1894	Oberland	6	158	81	106	VIII, 73—74
	1895	Warmia					
		Ermland					
		Litwa					
		Litauen					

mapę terenu z określeniem położenia geograficznego i pomiarem powierzchni w km², oraz alfabetyczny wykaz miejscowości, opracowanych potem w tej samej kolejności w tekście. Przy każdej miejscowości podane są najważniejsze obiekty zabytkowe nie tylko sakralne, nie zawsze datowane, często bez wymiarów i bez opisu. Niektóre obiekty mają fotografię, rysunek, lub jedno i drugie. Na końcu inwentarza każdej miejscowości autor podaje notatkę bibliograficzną dotyczącą źródeł, z których czerpał informacje o poszczególnych obiektach, już poprzednio opisywanych. Najczęściej jest to inwentarz Ministerstwa Kultury w Berlinie z 1857 roku lub inwentaryzacja A. Harnocha z 1890 roku. Informacje Boettichera są niekiedy tak zwięzłe, że opis jednej miejscowości wraz z jej inwentarzem zajmuje mniej niż pół strony tekstu.

Po roku 1900, pomimo ukazania się pracy Adolfa Boettichera, inwentaryzacja trwała dalej, gdyż publikacja nie wyczerpała wszystkich nowo powstających zagadnień. Z tego czasu istnieją rysunki A. Heitmanna (z wcześniejszych korzystał Boetticher) z powiatów: Olsztyn i Ostróda, szkice Alberta Fritscha i dr. Antoniego Ulbricha, oraz zdjęcia wykonane na podstawie przesłanych materiałów przez Henryka Riffartha z Berlina. W roku 1903 były wykonywane zdjęcia dokumentacyjne w Ornowie, Judytach, Bartoszcach, Frydlądzie, św. Lipce, Kętrzynie, Nidzicy i Olsztynie przez berliński Zakład Pomiarów i Zdjęć. Z dokumentacji tej nic nie dostało się do Państwowego Archiwum olsztyńskiego.

Przed rokiem 1912 przy okazji innych prac, przeprowadzono inwentaryzację kościołów drewnianych. Następnie w roku 1917 wskutek zapotrzebowania na miedź i cynę jako materiały zbrojeniowe, skonfiskowano dzwony z wyjątkiem obiektów o dużej wartości historycznej lub artystycznej. Z tej okazji poklasyfikowano wszystkie dzwony na cztery kategorie i przeprowadzono ich szczegółową inwentaryzację¹¹.

Pracami inwentaryzacyjnymi kierował w tym czasie Richard Dethleffsen, którego sprawozdania dotyczące przebiegu prac, zachowały się. W jednym z nich autor zaznacza: „...inwentarz opracowany 20 lat temu przez A. Boettichera okazuje się już mocno przestarzały, a nawet miejscami błędny. Nadszedł czas na przeprowadzenie całkiem nowej i naukowej inwentaryzacji”¹². W tej sytuacji Zarząd Administracji Prowincji ogłosił w 1925 roku uchwałę dotyczącą przeprowadzania nowych, bardziej naukowych badań. W latach 1925—1939 powstała więc prawdopodobnie bogata dokumentacja, z której zachowały się do dziś rysunki, brak natomiast akt tekstowych. Z tego też czasu pochodzi dwutomowa praca dr. Antoniego Ulbricha, stanowiąca interesującą pozycję z pogranicza historii sztuki i inwentaryzacji. Choć zawiera wiele materiału inwentaryzacyjnego, nie jest jednak inwentarzem w znaczeniu ścisłym, gdyż dotyczy tylko rzeźby¹³.

¹¹ S. Różański, jw. W tym samym roku została zorganizowana akcja zakładania cmentarzy honorowych dla poległych w ostatniej wojnie Niemców, Rosjan i Polaków. Projekty wyposażenia opracowane przez R. Dethleffsena są również rodzajem inwentaryzacji.

¹² Tamże, s. 16.

¹³ A. Ulbrich: *Geschichte der Bildhauer Kunst in Ostpreussen vom Ausgang des 16 bis in die 2 Hälfte des Jahrhunderts*. B. I—II. Königsberg 1926—1929.

Tom	Rok wydania	Prowincja	Stron wstępu	Stron tekstu	Ilość miejsc.	Ilustr.	Uzupełn.
VI	1896	Mazury Masuren	6	124	63	68	VIII, 75
VII	1897	Królewiec Königsberg	11	395	—	255	VIII, 77—81
VIII	1898	Uzupełnienia Nachträge	—	207	—	48	—

Ze sprawozdania R. Dethleffsena w 1931 roku wynika, że konserwator posługiwał się przy inwentaryzowaniu uczniami średnich i wyższych szkół budowlanych oraz studentami architektury z Królewca, zwłaszcza podczas ich praktyk letnich. Z tego czasu pochodzi bowiem duża ilość dokumentacji technicznej podpisywanej przez uczniów w latach 1907—1934 z przerwami. Od roku 1933 nastąpiło ożywienie akcji inwentaryzacyjnej. Trzecia Rzesza doceniała znaczenie własnych zabytków, przeznaczając na ten cel znaczne sumy pieniężne. Od 1935 roku inwentaryzacja odbywała się według jednolitych przepisów dla całej Rzeszy. Jednocześnie powstał spis zabytków najbardziej potrzebujących konserwacji. Największa ilość zachowanych akt tekstowych oraz ilustracji dotyczy kościołów. Istnieją szczegółowe opisy wyglądu i wyposażenia poszczególnych obiektów. Podana jest w nich często historia i wyniki uprzednich konserwacji, dzieje miejscowości, charakterystyka i ocena stylu i wartości artystycznych obiektu, oraz plan dalszej eksploatacji lub konserwacji. Materiały te są przeważnie zdekompletowane i wybrakowane. W takim stanie materiały dostały się do Archiwum Państwowego w Olsztynie w latach 1952 i 1953¹⁴. Inwentarz G. Dehio i E. Galla¹⁵, dotyczący całych Prus, stanowi rodzaj zwięzłej, ogólnej i niepełnej informacji o stanie zabytków w 1944 roku.

Druga wojna światowa spowodowała zasadnicze zmiany w stanie sztuki sakralnej na terenie diecezji. Część zabytków uległa zniszczeniu, część zginęła bez śladu, część zabytków ruchomych znajduje się w Muzeum Mazurskim w Olsztynie¹⁶. Reszta zachowana na terenie poszczególnych parafii i we wnętrzach kościołów, została zabezpieczona, lub oczekuje na konserwację. Dla powstrzymania procesu dewastacji, Administrator Apostolski na Warmii ksiądz dr Teodor Bensch opublikował w 1949 roku wezwanie w sprawie ochrony zabytków, powołując się na Polski Synod Plenarny w 1937 roku i jego uchwałę (§ 1) o przechowywaniu książek, dokumentów i innych przedmiotów zabytkowych. W piśmie tym Ksiądz Administrator wzywał wszystkich księży „...aby ważniejsze dzieła nauki i sztuki o szczególnej wartości zabytkowej — jak najprędzej przekazali do Kurii Diecezjalnej”¹⁷. Zalecał też księżom ochronę i konserwację zabytków byłych kościołów protestanckich, przypominając jednocześnie o zakazie handlu tego rodzaju przedmiotami na mocy kanonów 1530 i 1532. W dalszym ciągu wezwania Ksiądz Administrator przypominał zakaz samodzielnego odnawiania zabytków ruchomych przez niefachowych konserwatorów oraz konieczność porozumiewania się w tych sprawach z konserwatorem wojewódzkim.

¹⁴ S. Różański, jw. s. 24. W latach 1946—1958 ekipy studentów Uniwersytetu Toruńskiego, penetrując teren Warmii w poszukiwaniu księgozbiorów poniemieckich, znalazły w Morągu Akta Konserwatorsko-Inwentaryzacyjne konserwatora królewieckiego. Część zespołu przewieziono do Torunia, część przekazano Muzeum Mazurskiemu w Olsztynie, a znaczną część, zwłaszcza materiały fotograficzne posiada IS-PAN w Warszawie. Część grafiki i fotografii zabrały osoby prywatne.

¹⁵ G. Dehio, E. Gall: *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*. München — Berlin 1952. Katalog powyższy jest wznowieniem w niezmienionej postaci opracowania z 1944 r., dokonanego przy współudziale G. Tiemann i B. Schmid.

¹⁶ Charakterystyka zbiorów muzealnych wraz ze wskazaniem ich proveniencji, znajduje się w *Roczniku Olsztyńskim* 1968 t. 7 s. 279—304 w pracy zbiorowej: Muzeum Mazurskie w Olsztynie w latach 1945—1965. Interesujący przyczynek dotyczący stanu badań nad sztuką Warmii i Mazur stanowi praca Kamili Wróblewskiej: *Polskie badania nad sztuką Warmii i Mazur w latach 1945—1967 Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1968 nr 2 s. 201—220. Również katalogi w opracowaniu tejże autorki: *Dawny portret w zbiorach Muzeum Mazurskiego. Katalog wystawy*. Olsztyn 1965. *Sztuka dawna w zbiorach muzeów województwa olsztyńskiego*. Olsztyn 1971.

¹⁷ Ks. T. Bensch: *Ochrona zabytków. Wiadomości Urzędowe Warmińskiej Diecezji* 1946 nr 2 s. 18—19.

Dla usprawnienia działalności i osiągnięcia właściwego skutku w tej dziedzinie, ordynariusz diecezji warmińskiej ksiądz biskup dr Tomasz Wilczyński mianował w dniu 15 marca 1957 roku Konserwatora Diecezjalnego i eksperta od spraw sztuki kościelnej na terenie diecezji w osobie ks. dr. Jana Obłąka¹⁸, obecnie Biskupa Pomocniczego i Przewodniczącego istniejącej od 1966 roku Diecezjalnej Komisji do spraw Sztuki Kościelnej.

Najważniejszą pozycją w dziedzinie inwentaryzacji jest opracowywany przez Instytut Sztuki PAN katalog ciągły wszystkich zabytków znajdujących się na terenie Polski, zgodnie z aktualnym stanem ich zachowania¹⁹. IS odbywał i nadal odbywa swoje penetracje na terenie Warmii poprzez profesorów i studentów historii sztuki, wykonując jednocześnie dokumentację fotograficzną. Jednak drukowany katalog województwa olsztyńskiego w tej serii dotychczas się nie ukazał.

Również w Urzędzie Konserwatora Wojewódzkiego przy Wydziale Kultury PWRN w Olsztynie, gromadzi się aktualnie informacje dotyczące zabytków sztuki w formie opracowanych, jednolitych dla całej Polski kart inwentaryzacyjnych. Mimo bogatej dokumentacji rejestr zabytków ruchomych nie jest jeszcze całkowicie kompletny. W roku 1963 został opublikowany wykaz zabytków nieruchomych województwa olsztyńskiego, podlegających ochronie prawnej, który prócz architektury uwzględnia także kapliczki przydrożne, murowane²⁰.

Inwentarz publikowany poniżej jest z konieczności w jakiś sposób kontynuacją wysiłków podjętych przez wielu ludzi i przed wielu laty. Dokonano już i nadal dokonuje się w tej dziedzinie ogromnej pracy. Inwentarz został zapoczątkowany decyzją Biskupa Warmińskiego, księdza dr. Józefa Drzazgi²¹. Jest opracowywany przede wszystkim w oparciu o bezpośrednią autopsję, oraz konfrontowany z Katalogiem Zabytków Sztuki ISPAN w Warszawie dla województwa olsztyńskiego (maszynopis), jak również z życzliwie udostępnionym Rejestrem w Urzędzie Konserwatora Wojewódzkiego w Olsztynie. Opiera się także na Inwentarzu parafii św. Jakuba w Olsztynie zapoczątkowanym w 1962 r. Inwentarz obejmuje obiekty od XIV do połowy XX wieku włącznie. Szczegółowe dane dotyczą aktualnej lokacji, rodzaju zabytku, datowania, zawierają również krótki opis (materiał, wymiary, stan zachowania) oraz bibliografię. Każdy obiekt zaopatrzone jest w numer Inwentarza Kurii Biskupiej Diecezji Warmińskiej w Olsztynie (KBDW). Część pierwsza obejmuje zabytki ruchome w kościołach miasta Olsztyna. W przygotowaniu spisu dużą pomoc

¹⁸ Pismo Kurii Biskupiej 1145/57.

¹⁹ J. S. Pasierb, jw. s. 40: „Dnia 13 lutego 1945 roku utworzono przy Ministerstwie Kultury i Sztuki, Naczelną Dyрекcję Muzeów i Ochrony Zabytków, w skład której wchodził między innymi jednostkami, Państwowy Instytut Historii Sztuki i Inwentaryzacji Zabytków. W roku 1948 ukazał się III tom Inwentarza Topograficznego w opracowaniu profesora Jerzego Szablowskiego, dyrektora CBI; do tomu dołączone zostały przez autora: Zasady Polskiego Inwentarza Zabytków Sztuki. Utworzony w 1951 roku Państwowy Instytut Sztuki (PIS), na czele którego stanął profesor Juliusz Starzyński, rozpoczął wydawanie Katalogu Zabytków. Tom pierwszy, poświęcony województwu krakowskiemu, ukazał się w 1953 roku. Katalog wykorzystuje wyniki badań inwentaryzatorskich. Ewidencję zabytków także sakralnych [...] prowadzi Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie. W Ośrodku znajduje się Centralna Kartoteka Zabytków Budownictwa i Architektury, oraz Zabytków Ruchomych, a także Centralny Rejestr Orzeczeń o Uznanie za Zabytek. Prace inwentaryzatorskie trwają. Ukazało się ponad 100 zeszytów katalogu. Duchowieństwo parafialne współpracuje z inwentaryzatorami, którzy zjawiają się w parafiach, wyposażeni w upoważnienia Kurii Biskupiej i Konserwatora Wojewódzkiego”.

²⁰ *Dziennik Urzędowy* z dnia 3 kwietnia 1963 roku, *Dziennik Urzędowy WRN w Olsztynie* nr 7 z dnia 29 czerwca 1963 roku, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1967 nr 1—2 s. 240.

²¹ Pismo Kurii Biskupiej 263/71 z dnia 1 lutego 1971 roku.

okazali Księża Proboszczowie, udostępniając obiekty pozostające pod ich opieką. Księżom Proboszczom, oraz wszystkim osobom dzięki którym pracy i pomocy Inwentarz rozpoczyna swoją egzystencję, wyrażam tą drogą serdeczne podziękowanie. W sposób szczególny dziękuję księdzu biskupowi doc. dr. hab. Julianowi Wojtkowskiemu, koordynatorowi pracy inwentaryzacyjnej, za życzliwą, cierpliwą i precyzyjną konsultację.

I. KOŚCIÓŁ KATEDRALNY ŚW. JAKUBA

1. Ołtarz główny neogotycki w formie tryptyku szafiastego z roku 1896.

Wykonany przez firmę Rottermund w Norymberdze. Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone z przedstawieniami malarskimi w rewersie. Wymiary otwartego ołtarza: 8×5 m. Ikonografia chrystologiczno-eucharystyczna ze scenami rzeźbiarskimi: ofiary Kaina i Abła, Izaaka, Melchizedecha, manna na pustyni, Boże Narodzenie, Ostatnia Wieczerza, Ukrzyżowanie, Wieczerza w Emmaus. W rewersie sceny malarskie: spotkanie Weroniki na drodze krzyżowej i złożenie Chrystusa do grobu.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch: Die Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Allenstein. Königsberg 1933 s. 83—84. A. Funk: Geschichte der St. Jacobi Kirche in Allenstein. Allenstein 1925. H. Bonk: Geschichte der Stadt Allenstein. Allenstein 1927 s. 33. F. Quast: Denkmale der Baukunst in Preussen. Berlin 1882 s. 41.

(KBDW Inw. nr 1)

2. Tryptyk szafiasty późnogotycki.

Wykonany prawdopodobnie w Hanowerze w początkach XVI wieku. Drewno rzeźbione, polichromowane i powtórnie złożone po konserwacji. Wymiary szafy zamkniętej 144×144 cm. W szafie środkowej Matka Boska z Dzieciątkiem stojąca na księżycu w promienistej mandorli pomiędzy świętymi: Katarzyną i Kanutem królewiczem duńskim. W skrzydłach dwunastu apostołów. Inskrypcja: *SALVE REGINA MATER MISERICORDIAE* (= Witaj Królowo, Matko Miłosierdzia). Miejsce: nawa północna.

(KBDW Inw. nr 3)

3. Tryptyk ołtarzowy wczesnorennesansowy w formie nastawy, zwany Ołtarzem Ukrzyżowania.

Malowidła tryptyku wykonane w XVI wieku na desce techniką mieszaną z przewagą tempery. W Inwentarzu parafii tryptyk datowany na 1553 rok, fundowany przez Jana Henryka. Pochodzi ze zburzonego w 1806 roku kościoła św. Krzyża w Olśztynie. Neogotycka obudowa wykonana w warsztacie stolarskim Józefa i Augusta Lorkowskich z Gietrzwałdu w 1876 roku. W zwieńczeniu neogotyckie rzeźby: Pieta, św. Wawrzyniec, św. Joachim, św. Brunon z Kwerfurtu i św. Florian wykonane w firmie Braci Stufferserów w St. Ulrich. Rzeźby boczne: św. Augustyn i św. Maria Magdalena pochodzą z pracowni H. Evers w Monasterze. Wymiary zamkniętej szafy: 150×110 cm. Ikonografia: alegoria Kościoła rodzącego się z przebitego boku Chrystusa umierającego na krzyżu. Obok krzyża Mojżesz i Piotr, poniżej gołębica unosząca się nad symboliczną budowlą, na którą spływa siedmiu strugami krew Chrystusa. W skrzydłach: Abraham, Dawid, św. Jan Chrzciel i św. Paweł. W rewersie scena Zwiastowania NMP we wnętrzu. Tryptyk wymaga konserwacji. Miejsce: nawa południowa pod małymi organami.

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. B.IV s. 12. C. Wunsch, jw. s. 86. H. Bonk, jw. s. 45.

(KBDW Inw. nr 3)

4. Ołtarz neogotycki z obrazem Matki Boskiej Ostrobramskiej i elementami dawnego ołtarza gotyckiego św. Katarzyny, zwanego też ołtarzem Bożego Ciała.

Dehio — Gall datują jego powstanie na 1489 r. Część neogotycka wykonana przez Józefa i Augusta Lorkowskich z Gietrzwałdu w 1886 roku. Obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej wykonany w 1947 roku przez Ludomira Ślendrańskiego jako kopia obrazu z Ostrej Bramy. Metalowa sukienka firmy P. Gontarczyk z Warszawy. Wymiary ołtarza: ok. $6 \times 2,2$ m. Miejsce: drugi filar wolno stojący, północny.

BIBLIOGRAFIA: (odnośnie poprzedniego ołtarza św. Katarzyny) G. Dehio, E. Gall: *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*. München — Berlin 1952 s. 248. K. Wróblewska: *Późnogotycka sztuka na Warmii po pokoju toruńskim 1486 r.* *Rocznik Olsztyński* 1972 t. 10 s. 22 i 27.

(KBDW Inw. nr 6)

5. Ołtarz neogotycki św. Józefa.

Wykonany w 1876 roku przez Józefa i Augusta Lorkowskich w Gietrzwałdzie. Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone w formie trójkondygnacyjowej i trójosiowej nastawy z rzeźbami: św. Józefa z Dzieciątkiem, św. Anny i św. Jana Ewangelisty. Rzeźby wykonane w drewnie przez firmę H. Evers z Monasteru. Wymiary całości ok. $6 \times 2,2$ m. Miejsce: drugi filar wolno stojący, południowy.

(KBDW Inw. nr 7)

6. Ołtarz neogotycki św. Anny.

Wykonany w 1867 roku przez Józefa i Augusta Lorkowskich z Gietrzwałdu. Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone, w formie nastawy trójkondygnacyjowej i trójosiowej z obrazami: św. Anny nauczającej małą Maryję i św. Moniki modlącej się nad brzegiem morza. Obraz św. Anny wykonany prawdopodobnie przez malarza A. Hince z Pieniężna; obraz św. Moniki przez malarza Andrasza z Lidzbarka Warmińskiego w latach 1863—1865. Po bokach dwie rzeźby o różnej proveniencji: św. Roch i św. Walenty. Wymiary całości: $6 \times 2,2$ m. Miejsce: trzeci filar wolno stojący, południowy.

(KBDW Inw. nr 8)

7. Ołtarz neogotycki Matki Boskiej Różańcowej fundacji księdza Walentego Tolsdorfa.

Wykonany przez pracownię H. Splietha z Elbląga w końcu XIX wieku. Drewno rzeźbione polichromowane i złożone w formie trójkondygnacyjowej i trójosiowej nastawy z trzema rzeźbami: Matki Boskiej Różańcowej, św. Franciszka i św. Dominika. Wymiary całości: $6 \times 2,2$ m. Miejsce: trzeci filar wolno stojący, północny.

(KBDW Inw. nr 9)

8. Ambona neogotycka z 1877 roku.

Wykonana w pracowni H. Splietha w Elblągu. Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone w kształcie czaszy na planie ośmioboku, wspartej na słupie, z zaplekiem i baldachimem. W płycinach czaszy rzeźbione postacie: Chrystusa i czterech ewangelistów. Wysokość wraz z baldachimem ponad 6 m, ϕ czaszy ok. 2 m. Miejsce: trzeci filar wolno stojący, południowy.

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. s. 12. C. Wunsch, jw. s. 89.

(KBDW Inw. nr 11)

9. Empora organowa neogotycka z końca XIX wieku.

Wykonana przez Józefa i Augusta Lorkowskich z Gietrzwałdu. Rzut kwadratowy o wymiarach 9×9 m. Wsparta na ośmiu słupach, z których cztery wolno stojące

i cztery przyścienne. Na balustradzie motyw ślepej galeryjki biforyjnej, dzielonej półkolumnienkami oraz złożony ornament z liści dębu i kwiatonów. Całość z drewna dębowego, zwieńczona profilowanym gzymsem.

(KBDW Inw. nr 12)

10. Prospekt organowy neogotycki.

Wykonany w 1851 przez Maksa Terleckiego z Królewca. Szafa drewniana na planie prostokąta o wymiarach: 5,5×3,5 m, trójkondygnacyjowa, pięcioosiowa, zwieńczona pinaklami, wykonana według projektu B. J. Oстера z Olsztyna.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 88.

(KBDW Inw. nr 13)

11. Prospekt organowy neogotycki mały z połowy XIX wieku.

Wykonany przez Maksa Terleckiego z Królewca. Szafa na planie prostokąta o wymiarach: 380×220 cm, z dobudowanym ręcznym miechem. Od strony nawy południowej dekoracyjna fasada w kształcie wimpergi, flankowana dwiema figurami świętych: papieża i biskupa, stojących na konsolkach i pod baldachimami. Szafa wykonana według projektu Oстера z Olsztyna. Miejsce: nawa południowa nad zakrystią.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 88.

(KBDW Inw. nr 14)

12. Chrzcielnica z czarnego marmuru z XVIII wieku, barokowa, w kształcie kielicha.

Wysokość 115 cm, ϕ czaszy 87 cm, całość wraz z dwustopniową ośmioboczną podstawą i drewnianą pokrywą: 202 cm. W Inwentarzu parafii datowana na 1715 rok. Dehio — Gall podają rok 1623. Wieko drewniane dorobione w 1954 roku. Miejsce: kaplica przy wieży w nawie północnej.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. C. Wunsch, jw. s. 89. G. Dehio, E. Gall, jw.

(KBDW Inw. nr 15)

13. Kropielnica kamienna, granitowa, w kształcie czary kielicha, kuta w monolicie.

Wysokość 76 cm, ϕ 113 cm, grubość ściany 16 cm. W Inwentarzu parafii datowana na 1623 rok, może być wcześniejsza. Dehio — Gall datują na XIV w. Miejsce: kruchta północna.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 91. Inwentarz parafii. G. Dehio, E. Gall, jw.

(BDW Inw. nr 16)

14. Stalle neogotyckie z 1882 roku, prawdopodobnie z elementami gotyckimi.

Drewno dębowe rzeźbione, całość pięciodzielna na cokole, z wysokim zapleckiem i baldachimem. Długość 360 cm, szer.: 140 cm, wys.: ok. 300 cm. W płycinach zaplecka zróżnicowany ślepy maswerk, po bokach dwie konsolki z baldachimami, na których brak figurek. Elementy gotyckie stali pochodzą ze zniszczonego w 1809 roku kościoła oo. franciszkanów w Braniewie. Dehio — Gall datują ich powstanie na początek XVI wieku. Miejsce: przy wejściu do nawy południowej.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. A. Boetticher, jw. s. 13. C. Wunsch, jw. s. 91. G. Dehio, E. Gall, jw.

(KBDW Inw. nr 18)

15. Krzesło z XIX wieku, służące jako tron biskupi, z zapleckiem i poręczami.

Drewno dębowe rzeźbione w ornament roślinny i zoomorficzny. Może pochodzić z warsztatu gdańskiego lub elbląskiego. Wysokość 136 cm, siedzisko: 60×70 cm. Miejsce: przy pierwszym filarze wolno stojącym północnym.
(KBDW Inw. nr 20)

16. Taboret barokowy z XVII wieku tzw. *sedilium*, używany do święceń.

Drewno rzeźbione i złożone o wymiarach: 57×57 cm, wys.: 50 cm z czerwonym obiciem i śladami drewnojada. Miejsce: mały chórek.
(KBDW Inw. nr 21)

17. Konfesjonały neogotyckie w liczbie 5 z początku XX wieku.

Wymiary ok.: 150×150 cm, wys.: 300 cm, z rzeźbionymi maskaronami na gzymsach ścian działowych, zwieńczone maswerkiem ażurowym.
(KBDW Inw. nr 22)

18. Drzwi z kościoła do zakrystii, prawdopodobnie XVI-wieczne.

Obite i oliستwowane żelazną blachą, okucia i zamki z XVI wieku. Wymiary: 243×175 cm, grubość 5 cm.
(KBDW Inw. nr 23)

19. Szafa zakrystyjna do paramentów z XVII wieku.

Prosta, drewniana, trójkondygnacyjowa ze zwieńczeniem i oryginalnymi okuciami o wymiarach: wys.: 300 cm, szer.: 235 cm. Miejsce: północna wnęka zakrystii.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 91.
(KBDW Inw. nr 24)

20. Szafa barokowa z XVIII wieku w zakrystii.

Drewno polichromowane. Całość na rzucie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjowa, czterdzielną, wsparta na dziesięciu tocznych, spłaszczonych kulach. Wysokość ponad 300 cm, szer.: 332 cm. Na ciemno brązowym tle malowany techniką mieszaną ornament florystyczny, girlandy owocowe i motyw kratki regencyjnej. Miejsce: zachodnia wnęka w zakrystii.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 91. G. Dehio, E. Gall, jw.
(KBDW Inw. nr 25)

21. Baldachim barokowy z XVIII wieku.

Ukształtowany kopulasto na sztywnej konstrukcji metalowej, ze zwieńczeniem w postaci pełnoplastycznego baranka. Wymiary: 170×170 cm, wys.: 200 cm.
(KBDW Inw. nr 26)

22. Krzyż procesyjny z XVIII wieku.

Drewno polichromowane w kształcie *arbor vitae* — z wygiętymi ramionami o wymiarach: 144×61 cm, wizerunek 60 cm. Znaki uszkodzeń, uzupełnień i przemałowań. Miejsce: mały chórek.

BIBLIOGRAFIA: A. Ulbrich, jw. B.II s. 585 il. 718; datuje na 1730 rok.
(KBDW Inw. nr 27)

23. Krzyż procesyjny, metalowy, z XVII wieku.

Mosiądz złożony i srebrzony o konstrukcji segmentowej, wysokość całości 223 cm, wizerunek: 28×35 cm; ornament: uskrzydłone główki aniołów. Miejsce: zakrystia.

(KBDW Inw. nr 28)

Wnętrze ściennego cyborium w prezbiterium kościoła św. Jakuba.

24. Świecznik wiszący z głową i rogami jelenia, z XVI wieku.

Posiada sześć ramion metalowych, wtórnych. Na płycinie szyi przedstawienie malarskie: Chrystus jako *Salvator mundi*. Ponad świecznikiem mały pusty kartusz w renesansowym obramieniu. Wymiary całego świecznika: ok. 150 cm, $\varnothing$ 80 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. A. Boetticher, jw. s. 21 datuje na XVII wiek. C. Wunsch, jw. s. 91 datuje na XVI wiek.
(KBDW Inw. nr 29)

25. Świecznik wiszący z podwójną rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVII wieku.

Drewno polichromowane, Matka Boska w pozycji stojącej, wysokość ok. 100 cm, otoczona promienistą mandorlą. Ramiona metalowe wtórne o $\varnothing$ ok. 200 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii datuje na 1809 rok. A. Boetticher, jw. s. 21. C. Wunsch, jw. s. 91. Dehio, E. Gall, jw. datują na drugą połowę XVI wieku.
(KBDW Inw. nr 30)

26. Krata gotycka w cyborium ściennym z XV/XVI wieku.

Żelazo kute ręcznie w kształcie dwóch prostokątów taśmowych, wypełnionych ażurową plecionką ukośną. Wewnątrz kraty gęsta druciana siatka. Wymiary całości: 132×63 cm. Miejsce: ściana zamykająca prezbiterium przy ołtarzu głównym.

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. s. 12. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN. C. Wunsch, jw. s. 87.
(KBDW Inw. nr 33)

27. Krata i okiennica w zakrystii, prawdopodobnie współczesne kościołowi, tj. XV/XVI-wieczne.

Okiennica żelazna kuta ręcznie, dwuskrzydłowa. Wymiary jednego skrzydła: 124×56 cm.

(KBDW Inw. nr 34)

28. Krata w kaplicy chrzcielnej z 1878 roku, datowana i sygnowana.

Wykonawca Julian Reitzug. W kształcie płotu z bramką na osi. Długość całości 530 cm, wys. 200 cm, wys. bramki ponad 300 cm.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 89.
(KBDW Inw. nr 35)

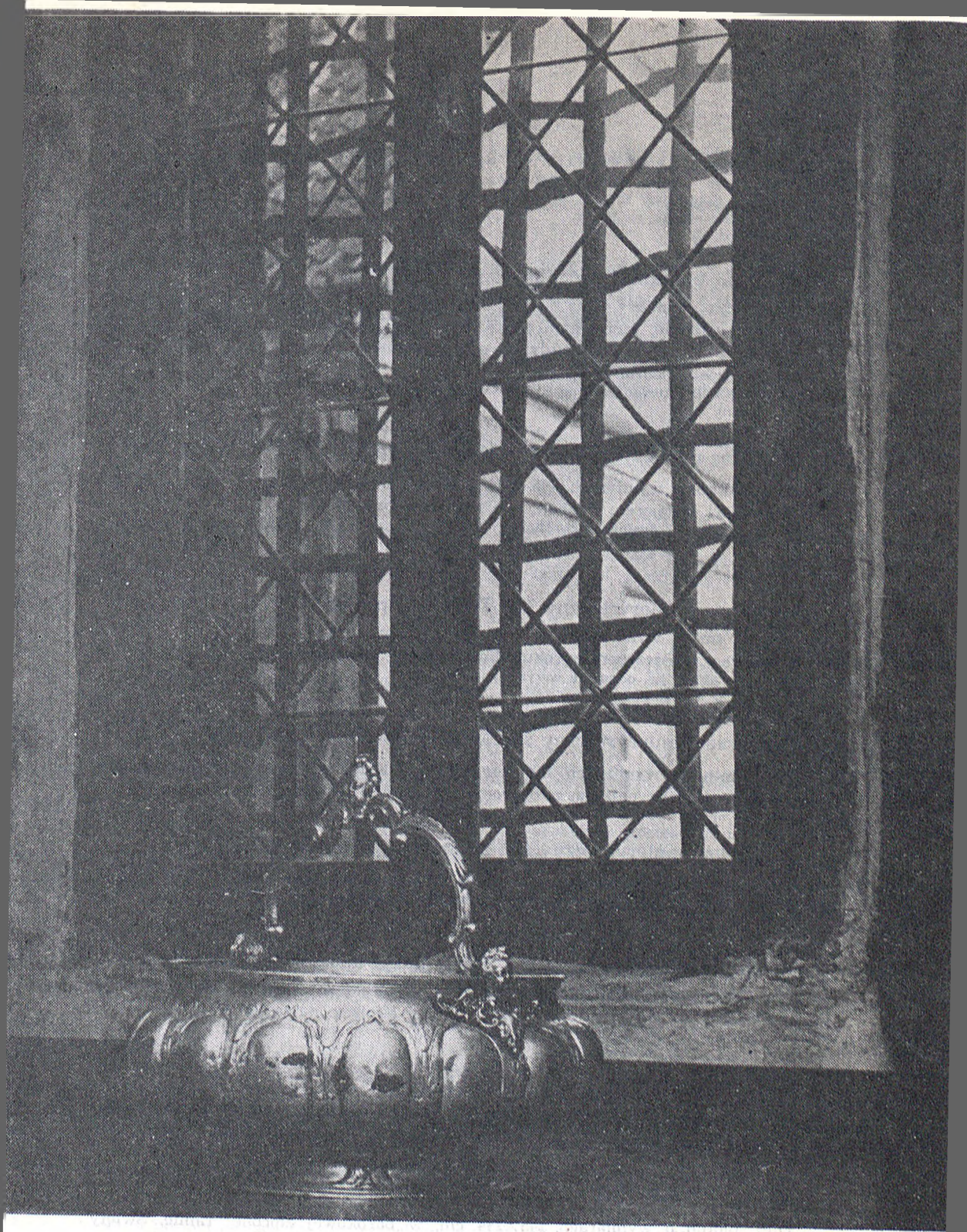
29. Polichromia renesansowa na drewnie w cyborium ściennym.

Malowidło z XVI wieku na trzech deskach o wymiarach: 124×52 i 124×39 cm (dwie boczne) przedstawiające Chrystusa siedzącego na brzegu pustego grobu, w cierniowej koronie, z trzcina w ręku, związanymi dłońmi i śladami przebiecia gwoździ. W tle krzyż, na bocznych ścianach narzędzia męki. Technika temperowa na podkładzie kredowym. Miejsce: ściana zamykająca prezbiterium przy ołtarzu głównym. Wymaga konserwacji.

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. s. 12. C. Wunsch, jw. s. 84 i 87. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 37)

30. Obraz barokowy Matki Boskiej Różańcowej z XVII wieku.

Olej na płótnie o wymiarach wraz z barokową ramą: 240×150 cm. Madonna w całej postaci z Dzieciątkiem na ręku, w koronach i metalowych sukienkach, podająca różaniec klęczącemu poniżej św. Dominikowi; Dzieciątko podaje różaniec św. Katarzynie. Obraz konserwowany. Miejsce: kaplica chrzcielna nómocna przy wiczy.

Barokowe aspersorium na tle gotyckiej kraty okiennej w zakrystii kościoła św. Jakuba.

BIBLIOGRAFIA: A. Boettcher, jw. s. 12. H. Bonk jw. s. 39. A. Funk, jw. s. 191. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN. J. Kolberg: Ermländische Goldschmiede. ZGAE 1910 B. 16. s. 353. C. Wunsch, jw. s. 84. G. Dehio, E. Gall, jw. datują powstanie obrazu na 1727 r.
(KBDW Inw. nr 33)

31. Obraz barokowy św. Floriana z XVIII wieku.

Olej, płótno, wymiary wraz z ramą 210×128 cm. Obraz przedstawia św. Floriana w pancerzu, hełmie, czerwonym płaszczu i białą chorągwią, unoszącego się nad dachem płonącego piętrowego budynku o renesansowej fasadzie z cebrzykiem wody w rękę. Miejsce: kruchta północna.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. C. Wunsch, jw. s. 91.
(KBDW Inw. nr 39)

32. Obraz manierystyczny św. Mateusza apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci, z toporem w dłoni. Miejsce: nawa południowa.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. C. Wunsch, jw. s. 91. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 40)

33. Obraz manierystyczny św. Tomasza apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci, z oszczepem w rękę. Miejsce: nawa południowa.

BIBLIOGRAFIA: jw. odnośnie wszystkich obrazów.
(KBDW Inw. nr 41)

34. Obraz manierystyczny św. Macieja apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z toporem w dłoni. Miejsce: nawa południowa.
(KBDW Inw. nr 42)

35. Obraz manierystyczny św. Szymona apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu z piłą w dłoni. Miejsce: nawa południowa.
(KBDW Inw. nr 43)

36. Obraz manierystyczny św. Bartłomieja apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z nożem w rękę. Miejsce: nawa południowa.
(KBDW Inw. nr 44)

37. Obraz manierystyczny św. Filipa apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z krzyżem. Miejsce: nawa południowa.
(KBDW Inw. nr 45)

38. Obraz manierystyczny św. Jana apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z kielichem w rękę. Miejsce: nawa południowa.
(KBDW Inw. nr 46)

39. Obraz manierystyczny św. Wojciecha męczennika z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z wiosłem w ręku. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 47)

40. Obraz św. Judy Tadeusza apostoła z XIX wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Cała postać świętego, na tle pejzażu, z maczugą w ręku. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 48)

41. Obraz manierystyczny św. Jakuba Młodszego apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci, z folusznikiem w ręku. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 49)

42. Obraz manierystyczny św. Andrzeja apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z krzyżem w rękach tzw. *cruz decusata*. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 50)

43. Obraz manierystyczny św. Pawła apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z mieczem w ręku. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 51)

44. Obraz manierystyczny św. Jakuba Starszego apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z kapeluszem, laską i dwoma muszelkami. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 52)

45. Obraz manierystyczny św. Piotra apostoła z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z kluczami w ręku. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 53)

46. Obraz św. Józefa z XIX wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Święty w całej postaci na tle pejzażu, z toporem i ekierką. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 54)

47. Obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej z XVII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Madonna w całej postaci stojąca na kuli oplecionej węzem. Miejsce: nawa północna.
(KBDW Inw. nr 55)

48. Obraz manierystyczny Chrystusa jako Zbawiciela świata z XVII wieku (*Salvator mundi*).

Olej, płótno o wymiarach 145×244 cm, w barokowej złożonej ramie. Chrystus w całej postaci, z kulą ziemską w dłoni, na tle góry z trzema krzyżami. Miejsce: nawa północna.

(KBDW Inw. nr 56)

49. Rzeźba drewniana Chrystusa jako Zbawiciela świata z XVI wieku (*Salvator mundi*).

Drewno polichromowane o wymiarach ok. 80 cm. Miejsce: zewnętrzna, północna wnęka kościoła. Wymaga konserwacji.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 59)

50. Krucyfik w łuku tęczowym z XVII wieku.

Drewno polichromowane o wysokości 475 cm, wykonawca Izaak Riga. Miejsce: pod sklepieniem przęsła prezbiterialnego.

BIBLIOGRAFIA: A. Ulbrich, jw. B.I, s. 359, il. 394, datuje na 1680 r. A. Boetticher, jw. s. 12. C. Wunsch, jw. s. 80–90. G. Dehio, E. Gall, jw. datują na około 1700 r. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 60)

51. Rzeźba drewniana Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej z XVI wieku (*Immaculata*).

Drewno rzeźbione, pokryte wtórnie białą kryjącą farbą o wysokości około 80 cm. Półkula z wężem dorobione prawdopodobnie w okresie baroku. Miejsce: plebania.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków ISPAN datuje na koniec XV w.
(KBDW Inw. nr 61)

52. Rzeźba drewniana św. Andrzeja apostoła z XVI (?) wieku.

Drewno niegdyś polichromowane, obecnie zniszczone pożarem. Wysokość około 120 cm, ϕ około 30 cm. Święty w postawie stojącej z krzyżem w dłoniach. Rzeźba wymaga konserwacji. Miejsce: pierwszy południowy filar w prezbiterium.

(KBDW Inw. nr 62)

53. Rzeźba drewniana św. Jakuba apostoła z XVI (?) wieku.

Drewno polichromowane o wysokości około 120 cm, ϕ około 30 cm, z licznymi śladami drewnojada. Święty w postawie stojącej z księgą w ręku. Rzeźba wymaga konserwacji. Miejsce: pierwszy północny w prezbiterium.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 63)

54. Płyta nagrobna z XVIII wieku.

Piaskowiec o wymiarach 100×133 cm, z inskrypcją: *VIATOR PECCATORUM [ME]JORUM VENIA[M] A DEO EXPOSCE* (= Przechodniu! Wypraszaj od Boga przebaczenie moich grzechów). Miejsce: kruchta północna.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN. C. Wunsch, jw. s. 92 wymienia również płytę z 1474 roku. Jest to prawdopodobnie płyta kamienna o wymiarach 150×270 znajdująca się w kruchcie północnej, której inskrypcje są już nie czytelne. Opisuje także płytę z 1707 r.

(KBDW Inw. nr 71)

55. Zegar angielski z XVII wieku w neogotyckiej szafie.

Sygnowany: *John Taylor London*. Wymiary tarczy 32×45 cm. Szafa neogotycka o wysokości 300 cm, podstawa 54×40 cm. Miejsce: prezbiterium.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 91. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN. Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 72)

56. Monstrancja barokowa z 1692 roku.

Srebro złożone o wysokości 67 cm, podstawa 30×23 cm, z puncą złotnika dobromiejskiego Michała Hoyera. Uszkodzona. Pod stopą grawerowany napis: *FERCULUM HOC DIVINI SALOMONIS PRO USU ECCLESIAE MONSTERBERGENSIS PAUCIS DE EIUDEM ECCLESIAE METALLO SCOTIS ASSUMPTIS SUIS IMPENSIS ELABORARI CURAVIT ANDREAS MARQUARD PCG Ao 1692 PONDERAT SCOT. 403 M.H.* (= Tę lektkę Boskiego Salomona na użytek kościoła w Cerkiewniku, wzięwszy z metalu tegoż kościoła nie wiele skojeów, własnym kosztem wykonać polecił Andrzej Marquard, Prepozyt Kolegiaty Dobromiejskiej w roku 1692; waży 403 skojce).

Monstrancja w kształcie słońca, którego promienie otacza splot winnej latorośli, podtrzymywanej u dołu przez dwa anioły.

BIBLIOGRAFIA: J. Kolberg, jw. s. 385—386. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN. Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 73)

57. Monstrancja barokowa z 1732 roku.

Srebro złożone o bogatym grawerunku oraz półszlachetne kamienie. Wysokość 67,5 cm, ϕ stopy podłużnej 24,5×19 cm, sygnowana i datowana, z puncą złotnika olsztyńskiego Jana Geese. Pod stopą grawerowany napis: *SACRATISSIMI ROSARII ALLENSTEIN Ao 1732, 19 Wiegt 243 Schot.* (= Bractwo Różańca świętego w Olsztynie roku 1732, waży 19, skojeów 243). Ponadto herb Olsztyna i znak złotniczy IG.

BIBLIOGRAFIA: A. Samulowska: Johannes Christof Geese złotnik olsztyński. *Rocznik Olsztyński* 1963 t. 7, s. 43—62. C. Wunsch, jw. s. 92. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 74)

58. Kielich późnogotycki i patena z 1624 roku.

Srebro złożone, wysokość 16,5 cm, ϕ stopy 12,3 cm, ϕ pateny 12 cm. Na sześciodelnej stopie grawerunek przedstawiający Boga Ojca podtrzymującego Syna Bożego na krzyżu. Na nodusie grawerowane napisy: *ihesus, ihesus, maria*; kształt liter gotycki. Pod stopą napis: *JUSTINA ALEXANDRI STEINSON CONIUX D.D. ECCLESIAE S. SPIRITUS ANNO 1624* (= Justyna, żona Aleksandra Steinson, ofiaruje kościołowi Świętego Ducha w Olsztynie, roku 1624).

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. s. 12. C. Wunsch, jw. s. 95. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 76)

59. Kielich barokowy i patena z 1630 roku.

Srebro złożone z bogatą dekoracją plastyczną. Wysokość 25,5 cm, ϕ stopy 15 cm. Na stopie grawerowane narzędzia męki. Pod stopą napis: *PETRUS MADIGER CANONICUS GUTSTADIENSIS ECCLESIAE ALLENSTEINEN[SI]* (= Piotr Madiger, kanonik dobromiejski, kościołowi olsztyńskiemu). Obok herbu litery: *PMCG* i znak złotniczy *HR* czyli Hans Rhode, złotnik gdański.

BIBLIOGRAFIA: C. W ü n s c h, jw. s. 95. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 77)

60. Kielich późnobarokowy z XVIII wieku.

Srebro złożone z ornamentem rokokowym, wysokość 28,5 cm, ϕ stopy 17,5 cm, ϕ czaszy 10 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 78)

61. Puszka barokowa z XVIII wieku.

Srebro złożone o wymiarach: wysokość 47 cm, ϕ stopy 19 cm, z ornamentem wstęgowo roślinnym i główkami aniołów. Sygnowana pieczęcią miasta Olsztyna i znakiem złotniczym Jana Geese. Datowana na około 1730 rok.

BIBLIOGRAFIA: A. S a m u ł o w s k a, jw. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 86)

62. Puszka z XVIII wieku.

Srebro złożone, z ornamentem późnobarokowym i przykryciem zwieńczonym krzyżem na kuli. Wysokość 37 cm, ϕ stopy 17 cm. Sygnowana pieczęcią Gdańska i puncami złotników: Krzysztofa Türka i Konrada Danielsona z Lundgren.

BIBLIOGRAFIA: C. W ü n s c h, jw. s. 95. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 87 i 88)

63. Puszka z XVIII wieku lub wcześniejsza.

Miedź złożona, wysokość 22 cm, ϕ stopy 12,2 cm, ϕ czaszy 13 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 89)

64. Naczynie do olejów św., późnogotyckie.

Miedź złożona o bogatej dekoracji, pokryta naturalną patyną, na trójlistnej stopie, z rozbudowanym nodusem i przykryciem zwieńczonym krzyżem. We wnętrzu trzy szklane ampułki z metalowymi przykryciami. Wysokość całości 44 cm. Naczynie wymaga konserwacji.

BIBLIOGRAFIA: A. B o e t t i c h e r, jw. s. 12. C. W ü n s c h, jw. s. 95 poz. 10. Inwentarz parafii datuje na 1582 rok. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN datuje na 1 ćwierć XVI wieku.
(KBDW Inw. nr 90)

65. Naczynie barokowe, tzw. *aspersorium*, z XVII wieku.

Srebro kute, patynowane, w kształcie wypukłej czary z uchem, o wysokości 32 cm, ϕ około 34 cm, w dnie naczynia grawerowany kartusz z literami: A N C V (= Albertus Nowiejski Canonicus Varmiensis [† 1664]).

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 92)

66. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, dwa z XVII wieku.

Srebro kute, trzon kandelabrowy, stopa na planie wklęsłościennego trójkąta, z bogatym ornamentem, wsparta na trzech lwich łapach. W kartuszach stopy herb

biskupa Szymona Rudnickiego (†1621). Wysokość do wklęsłej profitki włącznie 64 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 94)

67. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, dwa z 1725 roku.

Srebro kute, trzon kandelabrowy, stopa na planie wklęsłościennego trójkąta, o bogatym ornamencie. W kartuszach stopy sygnatura: *CURAVIT SERVUS ANNO 1725*. Wysokość do wklęsłej profitki włącznie 65 cm.

BIBLIOGRAFIA: A. Samulowska, jw. s. 46–47. C. Wunsch, jw. s. 96, poz. 14 i 15. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 95)

68. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, dwa z 1667 roku.

Mosiądz srebrzony, trzon kandelabrowy, wysokość całości 45 cm. Sygnatura: *JOANNES LEIB 1667*.

BIBLIOGRAFIA: A. Boetticher, jw. s. 12. C. Wunsch, jw. s. 92 poz. 12 i 13. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 96)

69. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, dwa z XVIII wieku.

Srebro kute, trzon kandelabrowy, stopa na planie wklęsłościennego trójkąta, ściany o wykroju wolutowym. Profitka wklęsła, bogato opracowana. Całość wsparta na trzech lwich łapach. Wysokość 67 cm.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 97)

70. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, cztery z XVIII wieku.

Metal srebrzony, trzon kandelabrowy, stopa na planie wklęsłościennego trójkąta, wsparta na trzech kulach. Na ścianach stopy wśród barokowego ornamentu puste kartusze.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii.
(KBDW Inw. nr 98)

71. Lawaterz w zakrystii z XVI (?) wieku.

Miedź kuta w kształcie wiszącej na uchu kadzi, z dwoma otworami z boków, o wymiarach 29×27 cm.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 96. G. Dehlo, E. Gall, jw. datują na pierwszą połowę XV w. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 105)

72. Ornat dwustronny, fioletowo-zielony, barokowy, z XVIII wieku.

Jedwab z bogatym ornamentem haftowanym.

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 106)

73. Ornat dwustronny, białoczerwony, barokowy, z XVIII wieku.

Jedwab o bogatym ornamencie.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 96 wymienia ten lub poprzedni. Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 107)

74. Dalmatyki barokowe, dwie z XVII wieku.

Jedwab czerwony wzorzysty, haftowany srebrem, z herbami biskupa warmińskiego J. S. Wydźgi (†1679).
(KBDW Inw. nr 108)

75. Dalmatyki barokowe, dwie z XVIII wieku.

Jedwab czerwony wzorzysty haftowany złotem, z herbami biskupa warmińskiego A. S. Grabowskiego (†1766).

BIBLIOGRAFIA: (odnośnie obu dalmatyk) Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 109)

76. Kapa barokowa ze stułą z XVIII wieku.

Brokat haftowany złotem i srebrem tzw. złotogłów, z herbem biskupa warmińskiego K. A. S. Szembeka (†1740).

BIBLIOGRAFIA: Inwentarz parafii. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 110)

77. Chorągiewka nad sygnaturką z 1765 roku.

Blacha kuta z datą i sylwetką św. Jakuba. Znajduje się na wschodnim szczycie kościoła.

(KBDW Inw. nr 113)

II. KAPLICA JEROZOLIMSKA ŚWIĘTEGO KRZYŻA

78. Krucyfiks z XVI wieku.

Drewno polichromowane i złożone, wysokość 191 cm, rozpiętość ramion 166 cm, drzewo krzyża 315×170 cm. Konserwowany w Pracowni Konserwatorskiej Muzeum Mazurskiego w Olsztynie w latach 1958/60.

BIBLIOGRAFIA: A. Ulbrich, jw. B.I s. 14 il. 8 datuje na 1510. Ks. Julian Wojtkowski: Kaplica Jerozolimska świętego Krzyża w Olsztynie. *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne* 1963 nr 4, s. 30–31. A. Skrobaczki: Początki szpitalnictwa w Olsztynie. *Polski Tygodnik Lekarski* 1963 nr 8, s. 309–310. C. Wunsch, jw. s. 98. G. Dehlo, E. Gall, jw. datują na około 1539 r. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 141)

79. Rzeźby dwóch łotrów z XVI wieku, niegdyś na krzyżach.

Drewno niegdyś polichromowane o wysokości 130 cm, z ubytkami w partii rąk, wymagające konserwacji.

BIBLIOGRAFIA: A. Ulbrich jw. B.I s. 14. C. Wunsch, jw. s. 98. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 142)

80. Obraz barokowy Chrystusa ukrzyżowanego z początku XVII w.

Technika mieszana na płótnie o wymiarach 102×63 cm. Przedstawia Chrystusa wiszącego na krzyżu, z klęczącą obok Marią Magdaleną, przy której czaszka i dwa piszczele. Ciemne tło. Obraz konserwowany w XIX wieku.

BIBLIOGRAFIA: C. Wunsch, jw. s. 98. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 143)

81. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, barok ludowy z XVIII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 104×83 cm. Przedstawia Maryję w koronie i z berłem,

oraz w koronkowych szatach, trzymającą na prawym ramieniu Dzieciątko Jezus. U dołu obrazu napis: *OBRAZ CUDOWNY NAJSWIĘTSZY PANNY W KOŚCIOŁKU NA ŁĄKACH*. Konserwowany w XIX wieku.

BIBLIOGRAFIA: C. W ǫ n s c h, jw. s. 98. Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 144)

82. Obraz Matki Boskiej Bolesnej z XVIII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 66×59 cm. Przedstawia Maryję w popiersiu, z przechyloną w prawo głową i złożonymi na sercu rękami. Tło ciemne, neutralne.
(KBDW Inw. nr 145)

83. Krzyż metalowy ozdobny z wizerunkiem, prawdopodobnie barokowy.

Na cokole z cegieł znajduje się dodany później, kuty w kamiennej płycie, napis: *OD POWIETRZA, GŁODU, OGNIA i WOJNY, ZACHOWAJ NAS PANIE* 1886. Wysokość wraz z cokołem około 6 m. Niegdyś przy ulicy Warszawskiej.
(KBDW Inw. nr 146)

III. KOŚCIOŁ GARNIZONOWY MATKI BOSKIEJ KRÓLOWEJ POLSKI

84. Rzeźba barokowa Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVIII wieku.

Drewno rzeźbione o wysokości ok. 2 m, pokryte jasną, wodoodporną farbą. Przedstawia Maryję stojącą na kuli oplecionej węzłem. Na głowach Maryi i Dzieciątka rzeźbione korony. Miejsce: nad portalem głównym, na zewnątrz kościoła.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 161)

IV. KAPLICA SIÓSTR FRANCISZKANEK RODZINY MARYI

85. Okładka metalowa książki w formie reliefu z XVII/XVIII w.

Blacha miedziana, trybowana, z późniejszymi przemalowaniami. Całość złożona z dwóch skrzydeł, każde o wymiarach 14×20 cm. Pierwotnie większe, obecnie przystosowane do wewnętrznej powierzchni drzwiczek tabernakulum. Ikonografia: Trójca Święta wśród aniołów, Oko Opatrzności, cztery ewangelisci z atrybutami, św. Piotr z kluczem, oraz trupia czaszka, piszczelę i klepsydra.

(KBDW Inw. nr 165)

V. KOŚCIOŁ MATKI BOSKIEJ ROZANCOWEJ (DAJTKI)

86. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Rozalią, barokowy, z XVIII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 177×111 cm. Obraz przedstawia klęczącą św. Rozalię, otrzymującą od Maryi i Dzieciątka wieniec z róż. W tle niebo, aniołowie i fragmenty kotary. Obraz umieszczony w zabytkowym ołtarzu pochodzącym z kościoła św. Jakuba w Olsztynie. Twórcą obrazu jest prawdopodobnie Piotr Kolberg. Obraz konserwowany w 1968 roku, dublaż na воск, nowe krosna.

BIBLIOGRAFIA: Por. K. Wróblewska: Piotr Kolberg malarz warmiński z końca XVII i początku XVIII stulecia. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1969 nr 3, s. 295–331. C. W ǫ n s c h, jw. s. 88 (odnośnie ołtarza). Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 453)

87. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w krzaku różanym z XVIII wieku.

Olej, płótno o wymiarach 174×91 cm. Obraz przedstawia Maryję trzonującą na tle krzaku różanego z berłem w ręku, koronowaną przez Dzieciątko stojące na Jej lewym kolanie. Na obrazie napis: *SUB TUUM PRAESIDIUM CONFUGIMUS SANCTA DEI GENITRIX. D. GASPARUS WEND ET CONIUX DOROTHEA FIERI CURAVIT.* (= Pod Twoją obronę uciekamy się święta Boża Rodzicielko, Gaspar Wend i jego żona Dorota fundatorzy obrazu). W górnej części obrazu fragment kotary. Obraz konserwowany w 1963 r.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 454)

88. Obraz barokowy św. Ignacego Loyoli z XVIII wieku.

Olej, płótno dublowane na wosk o wymiarach 175×97 cm. Obraz przedstawia świętego w pozycji klęczącej, otrzymującego od Dzieciątka trzymanego przez Maryję promienisty monogram z imieniem Jezus. W tle wnętrze kościoła. Obraz był konserwowany w 1963 r.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN podaje jako św. Kajetana.
(KBDW Inw. nr 455)

89. Relief Pięciu Ran Chrystusa, barokowy, z XVIII wieku.

Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone na podkładzie gipsowym o wymiarach 155×93 cm. Przedstawia przebite Serce Chrystusa z kroplami krwi, płomieniem i cierniową koroną, obok którego dwie zranione dłonie i stopy. Poniżej uskrzydłone główki aniołów. Całość w podwójnej promienistej aureoli i na czarnym tle. Płasko-rzeźba była konserwowana w latach 1963/64.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 456)

90. Rzeźby barokowe dwóch świętych z XVIII wieku.

Drewno złożone na podkładzie kredowo-gipsowym o wymiarach: wys. 110, Ø podstawy 21×19 cm. Przedstawiają świętych: Antoniego i Walentego. Wymagają konserwacji. Miejsce: plebania.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 457)

91. Świeczniki ołtarzowe, barokowe, w liczbie 6, z XVIII wieku.

Odlew cynowo-ołowiany o wysokości 62 cm, Ø stopy 28 cm, profitki 16 cm. Stopa na planie wklęsłościennego trójkąta, wsparta na trzech półkulach otoczonych szponami. Trzon prosty, gładki, profitki wygięte w dół.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 453)

92. Krucyfiks ludowy.

Drewno rzeźbione, polichromowane o wysokości 66 cm, ramiona 35 cm. Przemalowany. Miejsce: przedsionek kościoła.
(KBDW Inw. nr 459)

93. Chorągwie procesyjne, dwie z XIX wieku.

Na chorągwiach olejne obrazy o wymiarach 52×36 cm, z przedstawieniami

Chrystusa, Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, św. Rocha i św. Wawrzyńca. Obrazy naszyte na nową tkaninę w 1964 r.

(KBDW Inw. nr 462)

94. Krzyż i dzwonnica pielgrzymkowe z XIX wieku.

Drewno rzeźbione w motywy regionalne. Miejsce: obok kościoła.

BIBLIOGRAFIA: H. Skurpski: O sztuce ludowej Warmii i Mazur. Olsztyn 1971 s. 96.
(KBDW Inw. nr 461)

VI. KAPLICA ŚW. JANA NEPOMUCENA (DAJTKI)

95. Obraz św. Jana Nepomucena, barokowy, z XVIII wieku.

Olej na płótnie, z nałożonymi elementami metalowymi (gwiazdy i krzyż) o wymiarach 175×120 cm. Obraz przedstawia świętego w pozycji klęczącej, w otoczeniu trzech aniołów z atrybutami. Jeden trzyma otwartą książkę, w której napis: *SACRAMENTUM REGIS ABSCONDERE BONUM EST. TOB. CAP. 12 V. 7.* (= Dobrze jest ukrywać sekret królewski. Tob 12, 7). Twórcą obrazu jest prawdopodobnie Piotr Kolberg. Na skutek dużych zniszczeń, obraz mało czytelny.

BIBLIOGRAFIA: Katalog Zabytków Sztuki ISPAN.
(KBDW Inw. nr 460)

VII. KOŚCIÓŁ NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA

96. Ołtarz główny, neogotycki, z 1911 roku.

Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone o bogatym programie ikonograficznym, w formie rozbudowanego tryptyku szafiastego z predellą, wyodrębnioną częścią centralną i zwieńczeniem. Wymiary ok. 8×6 m. Konstrukcję ołtarza wykonali Bracia Büscher, rzeźby H. Hartmann, polichromię J. Grewe z Wiedenbrück w Westfalii. Ikonografia związana z tytułem kościoła, jej tematem jest Miłość i Miłosierdzie Chrystusa. Ołtarz odnowiony w 1971 roku.

(KBDW Inw. nr 501)

97. Ołtarz boczny, lewy, neogotycki, św. Walentego z początku XX wieku.

Drewno rzeźbione, polichromowane i złożone, w formie trójosiowej, trójkondygnacyjowej nastawy ze zwieńczeniem. W predelli personifikacje Synagogi i Kościoła, oraz rzeźby apostołów. Powyżej św. Walenty i apostołowie, w zwieńczeniu św. Michał Archanioł. Wymiary całości około 7×3,5 m. Na cokole antepedium napis dotyczący fundatora: *HOC ALTARE DONAVIT BENEF. TOLSDORF.* (= Ten ołtarz został ufundowany przez dobrodzieja księdza Tolsdorfa [†1905]). Ołtarz odnowiony w 1971 roku.

(KBDW Inw. nr 502)

98. Ołtarz boczny, prawy, neogotycki, Matki Boskiej Różańcowej z początku XX wieku.

Drewno rzeźbione polichromowane i złożone w formie trójosiowej, trójkondygnacyjowej nastawy ze zwieńczeniem. Na osi rzeźba Maryi między dwoma płasko-rzeźbionymi scenami: Zwiastowania i Narodzenia Chrystusa. W zwieńczeniu grupa rzeźbiarska: Maryja z Dzieciątkiem, podająca różaniec św. Dominikowi i św. Kata-

rzynie. Wymiary całości około 7×3 m. Ołtarz odnowiony w 1971 roku.
(KBDW Inw. nr 503)

99. Ołtarz neogotycki św. Józefa z początku XX wieku.

Drewno rzeźbione polichromowane i złożone w formie trójosiowej, trójkondygnacyjowej nastawy ze zwieńczeniem. Wymiary całości 5×3 m. Na osi rzeźba św. Józefa z Dzieciątkiem, pośród czterech płaskorzeźbionych kwater ze scenami z życia Chrystusa. Ołtarz odnowiony w 1971 roku.

(KBDW Inw. nr 504)

100. Ołtarz neogotycki św. Antoniego z początku XX wieku.

Drewno rzeźbione polichromowane i złożone w formie niskiej nastawy z trzema figurami świętych zakonu franciszkańskiego. Wymiary całości około 250×230 cm.

(KBDW Inw. nr 505)

101. Ambona neogotycka z 1911 roku.

Drewno rzeźbione w formie czaszy na planie sześcioboku o wymiarach: wysokość około 8 m, ϕ czaszy 150 cm, z wysokim, wielokondygnacyjowym zapleczkiem, zwieńczonym rzeźbą św. Michała Archanioła. W płycinach czaszy płaskorzeźbione sceny: Pan Jezus 12-letni w świątyni, Pan Jezus nauczający na dziedzińcu świątyni, Kazanie na górze, Rozmowa z Samarytanką przy studni. Konstrukcję wykonali Bracia Büscher, rzeźby H. Hartmann z Wiedenbrück w Westfalii.

(KBDW Inw. nr 506)

102. Empora i prospekt organowy neogotyckie z 1916 roku.

Empora drewniana na rzucie trzech prostokątów; środkowy o wymiarach 12×10 m, boczne 7×3 m. Prospekt trójosiowy, trójkondygnacyjny z prostym zwieńczeniem.

(KBDW Inw. nr 507)

103. Chrzcielnica neogotycka z początku XX wieku.

Drewno rzeźbione w formie kielicha z przykryciem w kształcie ozdobnej wieży. Wymiary całości 2×1 m.

(KBDW Inw. nr 508)

104. Monstrancja barokowa z XVIII wieku.

Srebro złożone oraz kamienie i emalie. Wysokość 78 cm, ϕ stopy 30×24 cm, ϕ słońca 35 cm. Puszka w kształcie serca otoczona promieniami i bogatym ornamentem. Stopa podłużna, trzon balasowy, dookoła puszki ornament: rokaille, kratka regencyjna, putta, motywy roślinne i róg obfitości. Na ornamencie nałożone plakietki z przedstawieniami: Trójcy Świętej i Chusty Weroniki, oraz ozdobne brosze. Pod stopą inskrypcja: **WŁASNOŚĆ KOŚCIOŁA POKAPUCYŃSKIEGO W WINICY DIECEZJA KAMIENIECKA.**

(KBDW Inw. nr 509)

105. Rzeźba barokowa Chrystusa błogosławiącego z 1737 roku.

Piaskowiec na cokole o wymiarach ponad 2,5 m. Przedstawia Chrystusa w postawie stojącej z kulą w ręku, drugą ręką wzniesioną gestem błogosławieństwa. Rzeźba wymaga konserwacji. Niegdyś ustawiona na placu u zbiegu ulic Bogumiła

Linki i 1 Maja, przeniesiona na obecne miejsce w roku 1950. Ufundowana na pamiątkę wygaśnięcia dżumy. Napis obecnie nieczytelny.

BIBLIOGRAFIA: S. Flis: Dżuma na Mazurach i Warmii. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1960 nr 4 s. 479–573. A. Ulbrich, jw. B.II s. 600 i 604 określa rzeźbę jako Zbawiciel zmartwychwstały datując na około 1730 rok. C. Vetulani: Pionierzy i zabytki, Olsztyn 1972 s. 140 nn. A. W a k a r: Olsztyn 1353–1945. Olsztyn 1971 s. 96, podaje napis. (KBDW Inw. nr 513)

106. Mozaika w fasadzie kościoła z 1. ćwierci XX wieku.

Przedstawia Chrystusa jako Króla na złotym tle w postawie stojącej, między symbolami czterech ewangelistów oraz literami alfa i omega, otoczonego napisem: *PONE ME UT SIGNACULUM SUPER COR TUUM.* (= Połóż mnie jako pieczęć na sercu swoim. Pieśń nad pieśniami 8,6). Wykonawca mozaiki P. Gostek.

(KBDW Inw. nr 515)

107. Obrazy (6 sztuk) z 1. ćwierci XX wieku.

Powstałe w kręgu oddziaływania niemieckiej szkoły nazareńczyków. Olej na płótnie o wymiarach 130×180 cm. Przedstawienia świętych: Alfonsa Liguori, Jana Nepomucena, Błażeja i Rocha. Odrębny styl reprezentują dwie kopie: Chrystus w Getsemani i Matka Boska Bolesna.

(KBDW Inw. nr 516)

108. Zestaw sześciu rzeźb wolno stojących z początku XX wieku.

Drewno polichromowane. Przedstawienia: Chrystus Król, wys. ok. 2 m, Maryja Królowa, wys. ok. 2 m, św. Elżbieta z ubogim, wys. ok. 150 cm, św. Elżbieta ze starcem, wys. ok. 150 cm, św. Wincenty a Paulo, wys. ok. 1 m, św. Franciszek Ksawery, wys. ok. 1 m.

(KBDW Inw. nr 517)

109. Konfesjonały neogotyckie, dwa z około 1915 roku.

Drewno rzeźbione o wymiarach około 3×2 m.

(KBDW Inw. nr 518)

VIII. KOŚCIÓŁ ŚWIĘTEGO JÓZEFA

110. Monstrancja neogotycka z początku XX wieku.

Mosiądz srebrzony i złożony oraz emalia. Wysokość 71 cm, ϕ stopy 24 cm, ϕ słońca około 32 cm. Wśród promieni otaczających puszkę okrągłe plakietki z grawerowanymi przedstawieniami dwunastu apostołów.

(KBDW Inw. nr 701)

111. Relikwiarz św. Wiktora, barokowy, z XVIII wieku.

Srebro kute i grawerowane o wysokości 39 cm, szerokości ramion 22 cm, stopa podłużna 12×15,5 cm. Ornament wstęgowo-cęgowy w połączeniu z kandelabrem i liściem akantu. Na odwrocie puszki litery IHS oraz trzy gwoździe grawerowane.

(KBDW Inw. nr 703)

IX. KOŚCIÓŁ CHRYSTUSA KRÓLA I WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH

(OO. BERNARDYNÓW)

112. Ołtarz główny marmurowy eklektyczny z 1. ćwierci XX wieku.

Obraz 1930 r., olej na płótnie przyklejonym do podłoża o wymiarach 380×700 cm, wykonawca Georg Poppe. Obraz przedstawia Chrystusa umierającego na krzy-

zu. Z Jego przebitego boku, dłoni i stóp, spływa krew do kielichów podtrzymywanych przez czterech aniołów. Pod krzyżem stojące cztery postacie: Matka Boska, święty Jan, Józef z Arymatei i żołnierz.
(KBDW Inw. nr 749)

113. Ołtarz boczny, lewy, św. Franciszka z 1938 roku.

Drewno płaskorzeźbione, polichromowane. W nastawie o wymiarach 340×450 cm, przedstawienie św. Franciszka w habitie i boso, otoczonego przyrodą. Wykonawca: B. Tschötschel z Wrocławia.
(KBDW Inw. nr 750)

114. Ołtarz boczny, prawy, św. Antoniego z początku XX wieku.

Na marmurowym antepedium rzeźbiona w drewnie nastawa o wymiarach około 340×450 cm, złożona z trzech grup rzeźbiarskich: świętego Antoniego z Dzieciątkiem Jezus na osi, świętej Elżbiety królowej z dziewczynką i klęczącą kobietą (po lewej), żołnierza kaleki i rycerza w hełmie (po prawej). Napis pod lewą grupą: *MISEREATOR DOMINUS, ESCAM DEDIT TIMENTIBUS SE* (= Miłosierny Pan daje pokarm tym, którzy się go boją). Napis pod prawą grupą: *ECCE PANIS ANGELORUM, FACTUS CIBUS VIATORUM* (= Oto Chleb Aniołów, dany pielgrzymom na drogę).
(KBDW Inw. nr 751)

BEWEGLICHE KUNSTALTERTÜMER IN OLSZTYNS KIRCHEN UND KAPELLEN NACH DEM STAND VON 1973

ZUM INVENTAR DER SAKRALEN KUNST DER DIÖZESE ERMLAND (WARMIA)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Diözese Ermland besitzt zahlreiche sakrale, vor allem gotische und barocke Kunstaltertümer. Ihre überwiegende Zahl befindet sich auf dem Territorium des früheren Hochstifts Ermland, das vom 16. bis Ende des 18. Jahrhunderts von Bischöfen polnischer Nationalität regiert wurde. Das von Adolf Boetticher in den Jahren 1891—1898 für das ehemalige Ostpreußen bearbeitete Inventar und andere zahlreiche Abhandlungen über die sakrale Kunst sind infolge des Krieges größtenteils überholt. Es besteht demnach die auch vom Apostolischen Stuhl empfohlene Notwendigkeit, die kirchlichen Kunstgegenstände der Diözese Ermland nach ihrem gegenwärtigen Bestand neu zu verzeichnen, zumal der laufende, vom Kunstinstitut der Polnischen Akademie der Wissenschaften bearbeitete und die Wojewodschaft Olsztyn umfassende Katalog noch nicht erschienen ist. Die Bearbeitung eines neuen Inventars, das die Kunstgegenstände vom 14. bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts verzeichnet, wurde auf Anordnung des Bischofs von Ermland Dr. Józef Drzazga im Jahre 1971 begonnen.

Der vorliegende Aufsatz führt die beweglichen Kunstgegenstände aus folgenden Kirchen und Kapellen Olsztyns auf: der Sankt Jakobs-Kathedrale, der Jerusalemer Heilig-Kreuz-Kapelle, der Marienkapelle im städtischen Krankenhaus, der der Gottesmutter als Königin von Polen geweihten Garnisonkirche, der Kapelle der Familie Mariens (Franziskanerinnen), der der Rosenkranz-Königin geweihten Kirche (Dajtki), der Sankt Johann-Nepomuk-Kapelle (Dajtki), der Herz-Jesu-Kirche, der Sankt Josefskirche und der Christus dem König geweihten Allerheiligen-Kirche (Bernhardiner).